

**МІЛЛЕНАРИСТСЬКІ АСПЕКТИ «МАЙДАНУ-2004» ТА ЇХ
ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МІЖМОВНИХ ВІДНОСИН**

Стаття присвячена проблемам мовної ситуації та мовної політики в сучасній Україні, а саме: мілленаристським аспектам «Майдану-2004» та їх впливу на формування міжмовних відносин в країні. Проаналізовано різновид утопії в рамках довгострокового проекту «помаранчевої революції» або феномену «Майдану» як уособлення простору реалізації утопічного ідеалу. Розкрито утопічну перспективу «Майдану» як інсценування мілленіуму, «кінця часів», ситуації Хаосу, коли дія Структури призупиняється, її вже немає, а нова Структура не виникла, її ще немає. Досліджено приклад культури Січі як імітації райського стану та прообразу простору «Свободи» та «Золотого Віку», що знайшло своє втілення у багатьох аспектах ритуалів, символіки та казацькій легенді. Доведено трансформацію української мови в статус «модної та престижної».

Ключові слова: мовна політика, народна культура, міжмовні відносини, соціально-політичний ідеал, історико-культурний екскурс, одномовність, українізація.

Статья посвящена проблемам языковой ситуации и языковой политики в современной Украине, а именно: миллениаристическим аспектам «Майдана-2004» и их влияния на межязыковые отношения в стране. Проанализирован тип утопии в рамках длительного проекта «оранжевой революции» или феномена «Майдана», как олицетворения пространства реализации утопического идеала. Раскрыта утопическая перспектива «Майдана», как инсценирование тысячелетия, «конца времён», ситуации Хаоса, когда действия Структуры приостанавливаются, её уже нет, а новая Структура не появилась, её ещё нет. Исследовано пример культуры Сечи, как имитации райского состояния и прообраза пространства «Свободы» и «Золотого Века», которое нашло свою реализацию во многих аспектах ритуалов, символик и казацких легендах. Доказано трансформацию украинского языка в статус «модного и престижного».

Ключевые слова: языковая политика, народная культура, межязыковые отношения, социально-политический идеал, историко-культурный экскурс, одноязычие, украинизация.

The article is dedicated to the issues of language situation and language policy in modern Ukraine, such as millenarian aspects of «Maydan-2004» and their impact on the development of interlingual relationship within the country.

Utopia type within a long-term project of «Orange Revolution» or «Maydan» phenomenon has been analyzed, as the personification of Utopia ideal realization. Utopia perspectives of «Maydan» have been displayed, as millennium demonstration, «end of time», Chaos situation, when Structure's activity is being blocked, it doesn't exist anymore, and new Structure hasn't appeared yet. The example of Sich culture has been examined, as imitation of Paradise state and background of «Freedom» space and «Golden Century», which has found its realization in numerous aspects of rituals, symbols and Cazak legends. Ukrainian language transformation has been proved into the status of «modern and prestigious».

Key words: language policy, people's culture, interlingual relationship, social-political ideal, historic-cultural excursion, monolingualism, Ukrainization.

Постановка проблеми і виклад основного матеріалу. Враховуючи низку міркувань про роль Утопії в постмодерністській, віртуальній реальності в Україні ми можемо висунути припущення про те, що в ній відбувається боротьба між болотом тотальної віртуалізації суспільного

життя, яке межує зі спробами реалізувати той чи інший різновид суспільної Утопії. Надаємо опис та аналіз цих утопічних спроб.

Ми не можемо говорити про цей різновид утопії в рамках довгострокового проекту, оскільки він виник напівспонтанно, тобто в рамках «помаранчевої революції» або феномену «Майдану» як уособлення простору реалізації утопічного ідеалу. Якщо стисло характеризувати цю утопію, то її можна назвати «єдності влади та народу» (згадаймо пропагандистську тезу про «народного президента»). В безпосередній комунікації Влади та Народу, комунікації, що не має потреби в структурі, можна було побачити не тільки відсил до фольклорного Золотого Віку та утопічного «комунітас» (про що ми скажемо окремо), але й прочитати посилання на революції минулого.

Наприклад, створення Комітету Національного Порятунку, декрети якого виголошувалися безпосередньо на площі як керівництво до дії, нагадувало проекти держави без бюрократії, тобто без сакралізації чиновницького священнодійства або держави як форми суспільного самоврядування – проекти, які мали місце під час Великої французької революції, в практиці Паризької Комуни, в утопічних мріях Маркса та Леніна (періоду написання «Держави та Революції»). (Зараз я відволікаюся від можливої політтехнологічної основи «помаранчевої революції», а мене цікавить феномен «Майдану» як продукту колективної соціальної Уяви, як виявлення міфологічних архетипів майже в юнгіанському сенсі слова. «Логіка» Бажань, що складала основу цих архетипів пов'язана з есхатологічним сценарієм та есхатологічною Утопією, що неможлива без переживання Золотого Віку як утопічної Єдності в ситуації відсутності будь-яких перепон між людьми. Подібну відсутність будь-якої ієрархії В. Тернер називав станом «комунітас», яке є абсолютною антитезою структурі. Багато з журналістів, по гарячих слідах подій відзначали карнавальний, сміховий характер «помаранчевої революції», який швидко засвоїли, підхопили та розвили учасники Наметового Містечка.

Ці архетипи вказують на утопічну перспективу «Майдану» як інсценування міленіуму, «кінця часів», ситуації Хаосу, коли дія Структури призупиняється, її вже немає, а нова Структура не виникла, її ще немає. В цьому контексті «сміхова культура» є наслідком переживання «світу навпаки», наслідком утопічного «комунітас». Даний утопічний та міфологічний «патерн» є глибоко притаманний українській культурі та українській ментальності, що суттєво відрізняє її від ментальності російської, яка тісно зв'язана з традицією російської державності, відображенням якої виступила теорія «карнавальної» та «сміхової» культури М.Бахтіна [*Бахтин, 1990*]. Не заглиблюючись в сутність цієї теорії, відзначимо, що теорія останнього вписана в структуру російської державності та не має есхатологічного виміру «кінця часів» та прикмет «Золотого Віку».

Вона є утопією-в-державі, можливість уходу від її репресивної Структури, яка цю структуру не відмінює, але допомагає виживати в її Абсурді. Таким чином, сміх – це єдина можлива форма такого виживання в російській культурі, але завдяки цьому постійному карнавалу Структура постійно відтворюється, а сама «державність» як вищий принцип буття, як вища «онтологічна реальність» не піддається сумніву. Дана обставина обумовлює наступні наслідки традиції «карнавальності» в російській культурі та російській державності: а) «жорсткий» характер цієї карнаальності, зв'язок з деяким перманентним Терором та досвідом відсутності індивідуального тіла за умов «розростання колективної тілесності» (в згаданому контексті характерна назва статті вже цитованого М. Рикліна «Тіла терору (тези до логіки насильства)» та б) підключення до цієї традиції самої Влади, часткове санкціонування цієї традиції з боку останньої як результат усвідомлення нею її глибинно не правового характеру, де «народна культура» є «матірною культурою», але яка в цій своїй якості повністю розділяється представниками влади.

(Як точно відзначав М. Риклін, мат є сконцентрований «ілегалізм влади» та в цьому контексті можна сказати, що в рамках «єдиного матірнього смислового поля» є колективним шабашом, закріпленням глибинного правового нігілізму, прихованого за гранітом російської державності. Зазначену особливість «карнавалізації зверху» відзначав В. Кормер в статті «Про карнавалізацію як генезис «подвійної свідомості». В цій статті автор наводить наступний список «карнавальних» можновладців в російській історії: Іван Грізний – Петро Перший – Ленін – Сталін. (Ми вже цитували В. Кормера у другому параграфі розділу в контексті розгляду «магічної» та «шизоїдної» утопії Сталіна [Кормер, 1997]. Зараз ми можемо зв'язати зазначену утопію з типом «карнавалізації» та специфікою «сміхової культури» в російській традиції. Зауваження Кормера вдало доповнюються думками С. Жижека [Жижек, 1999], який проілюстрував особливості даного типа «карнавалізації» на прикладі фільму «орґії опричників» в фільмі С. Ейзенштейна «Іван Грізний»).

Не заглиблюючись у деталі російської/радянської історії, ризикнемо стверджувати, що українська утопія є далекою від російської «компенсаторної» карнавальної «матірної» утопії. Українська утопічна традиція – це класична бездержавна «комунітас», це утопія повернення до «Золотого Віку», де основне переживання є переживання радості та свободи. (На наш погляд, саме ці особливості українського архетипу обумовив мирний та святковий характер «Майдан», про який було багато сказано під час «помаранчевих подій»). Зазначений «небахтінський» характер української народної Утопії, її «бездержавне» ядро має своє історичне втілення у Запорізькій Січі, про особливості якої М. Попович у книзі «Нарис історії культури України» написав наступне: «З точки зору нормального соціального світу з його структурами Низ являв собою

«антиструктуру» та «антисвіт». Сама назва «Низ» мало не тільки географічний смисл; Запоріжжя було простором безпосереднього контакту з «чужим світом», а, таким чином, з «нечистим», «нижнім», таким, який знаходиться на межі з Хаосом. Саме Січ знаходилася «за порогом» свого, освяченого та окультуреного віками, господарчо та духовно засвоєного простору; в міфологічній географії з давньослов'янських часів дніпрові пороги, як ми знаємо, мали сакральне значення кордону з «нижнім світом». За соціально-культурним змістом Низ являє собою світ «навпаки», що і визначає його сміхову, карнавальну символізацію. Така ж роль східних, ісламських елементів в символіці січовиків: їх прийняття полегшено тим, що є контактом з «чужим світом» [Попов, 2005].

Ми навели настільки довгу цитату з метою показати, що онтологічні передумови «Запоріжжя» та бахтінського карнавалу цілком різні. Якщо говорити стисло про ці розбіжності, то вони визначаються розбіжностями між архаїчним міфом та інтелігентським компенсаторним мета-міфом (тобто міфом інтелігентської «раціоналізації»). Онтологія сміхової культури архаїчного міфу пов'язана з такими фундаментальними характеристиками як Хаос/Космос, Своє/Чуже, Верх/Низ, в той час, як онтологія бахтінського карнавалу пов'язана виключно з соціальними конотаціями пізніших часів, проробленими крізь призму радянської державності (мова йде переважно про опозицію «офіціоз/карнавал», «духовне/тілесне», де офіціоз первинний, а його карнавальна «трансгресія» – вторинна.

Ще однією важливою характеристикою карнавальної культури Січі є імітація райського стану як прообразу простору «Свободи» та «Золотого Віку», що знайшло своє втілення у багатьох аспектах ритуалів, символіки та козацькій легенді. (Наприклад, за словами М. Поповича, в Україні ще у дев'ятнадцятому сторіччі зафіксовано віру у «блажених рахманів», людей, які живуть у «вирію» або «раю»). Той факт, що Запорізька Січ була простором «комунітас» (або «антиструктури»), призвів до того, що вона стала для наступних поколінь недосяжним регулятивним та соціально-політичним ідеалом. Повертаючись від нашого невеличкого історико-культурного екскурсу до політичних реалій «Майдану-2004», відзначимо, що його Утопія, переживання станів «комунітас» (чия міфологічна сила виявилася настільки привабливою, що привернула захоплену увагу всього світу) виявилися деяким гібридом та кентавром, в якому переплелася багато Утопій минулого – сміховий світ козацтва, есхатологічна атмосфера «фінальної битви», символіка України як жіночого начала, скривдженого за часів правління «несправжнього» короля (Л. Кучми), переживання народження «нового світу», пов'язаного з приходом Месії (на цю роль тоді позиціонувався В. Ющенко), утопія «мілленарного звільнення», цитати з революцій минулого тощо.

Якщо говорити про вплив «казацької моделі» на феномен «Майдану», то кидається в очі травестійно-низовий характер цього феномену, де антиструктурне, сміхове начало протиставлялося серйозності Структури. Само поняття «народний президент» в своїй міфологічній наповненості відповідало функції казацького «ватажка», якого вибирали публічно, «громадою» та влада позбавлялася своїх трансцендентних та «відчужених» характеристик. В феномені Майдана було багато інших прихованих цитат з «казацької легенди». Наприклад, «наметове містечко», розподіл наметів по регіонах та містах нагадувало запорізькі «курені». До тій же естетики належить і вибух народної творчості (в якій в травестійній формі осміювалися ключові фігури – носії принципу «Структури»), вал частушкової творчості. До цих цитат належить і ритуальна гостинність, яка розповсюджувалася і на політичних противників (згадаймо слоган «Мы донецьким не враги, приходи на пироги!»).

З іншого боку, Майдан може бути проінтерпретований не тільки в згаданій запорізькій символіці, але й в перспективі мілленарного очікування. На відміну від Січі (яка являла собою віками відпрацьовану інфраструктуру) Майдан зібрався нібито раптово і в масовій свідомості соціальна трансформація здійснилася миттєво (що повністю відповідає характеристикам мілленарної свідомості Н. Кона, що наводиться Дж. Грабовичем [*Грабович, 1991*]). Цьому миттєвому переходу з «еон Зла» в «еон Добра» сприяли месіаністські очікування на фігуру Ющенка, поява якого сприймалася як Диво, надісланого вищими силами (ця особливість також була відзначена в типології Н. Кона як «надприродність» стану «комунітас»).

Месіаністська символіка, яка пронизувала «Майдан», може бути проілюстрована наступними прикладами, які є очевидними, але які можуть бути нетривіально проілюстровані в ці месіанській перспективі «миттєвих радикальних трансформацій». Так, наприклад, Україна, яка сприймалася всім світом так самим її громадянами як одна з відсталих, провінційних держав, раптом перетворюється на центр «світового революційного руху», «фабрику помаранчевих революцій». Інакше кажучи, миттєвість згаданої трансформації, перетворює Україну з маловідомих держав на флагмана свободи (причому не тільки в масштабах СНД, але й всього світу).

Ми можемо ще багато аналізувати мілленаристську утопію «Майдану», але в контексті нашого дослідження нам необхідно спрямувати наш аналіз на виявлення тенденцій мовної політики та міжмовної комунікації. Короткочасність існування утопії даного типу дозволяє лише зробити припущення стосовно «мовної стратегії», яка була вироблена (або виникла стихійно) в рамках згаданої Утопії. Емпіричні спостереження над ситуацією тих часів доводять, що тоді спостерігався масових спалах «стихійної українізації» (яка імпліцитно приховувала в

собі «сценарій В» або української «одномовності»). Цей масовий підйом, точніше ейфорія, з нашої точки зору, може бути пояснена тим, що переживання «райського стану», «Золотого Віку» потребувало відповідної мови, на якій згадані емоційні стани могли б виражати себе. Оскільки російська мова сприймалася як «мова Структури», «мова офіціозу» (тобто мова В.Путіна або мова «кучмізму», «мова режиму»), то Утопія «комунітас» або «антиструктури» привело до того, що утопічною мовою або мовою «оновленої землі» стала українська мова.

Не боячись повторення, зазначимо, що в ті буремні дні люди не просто використовували українську мову, але й масово переходили до невимушеного побутового спілкування. Говорити українською стало модним та престижним. Сформувалася диглосія, якої не змогла добитися «українізація» 90-х, де українська стала сприйматися як «мова еліти», а російська – як мова людей «несвідомих» [Понов, 2005]. (Зараз ми відволікаємося від відповіді на питання про ідеологічну правомірність такої позиції, а аналізуємо лише ситуацію, що склалася). Незважаючи на певні аналогії тенденція до одномовності, яка сформувалася в рамках «лабораторії Майдану», значно відрізняється від різновиду «одномовності», що обґрунтовувалася в межах «романтичної утопії» Національного Відродження.

Якщо остання постулювала «сценарій В», домінування «української мови» як мови «державоутворюючого етносу» ідеологічно обґрунтовувалося шляхом посилення на опозицію «національна більшість/національна меншина», то в рамках мілленаристської Утопії, українська мова на якусь історичну мить перетворилася на «мову справедливості», до якої можуть бути причетні всі, хто поділяє основні соціальні цінності, похідні від зазначеної базової Мегацінності. Саме ця цінність (враховуючи утопічну символіку «Майдану», ідеальний характер цієї цінності робить цю цінність також утопічною) стала сприйматися як основа нової спільноти та традиції, що й спричинила можливість застосування «сценарію В». Можна зробити припущення, що така спільнота є аналогом «української політичної нації», про необхідність якої твердять за всі роки незалежності України, однак не знаходять реального інструменту формування такої нації. Незважаючи на недовгий час існування «майданової республіки» ми можемо зробити висновок про те, що утопічний експеримент «Майдану» був таким інструментом та міг би бути і далі таким інструментом, якби деякі з утопічних цінностей (хоча б частково) були реалізовані на практиці. Однак замість цієї утопії була реалізована інша утопія, аналог радянської адміністративної утопії, яку ми називаємо «Новий Левіафан». (Поки писався цей матеріал, в Україні сталися доленосні події у вигляді «Майдану-2014»). Дуже важко аналізувати те, що сталося на наших очах, і ще не набуло якихось усталених рис, в тому числі і мовній політиці. Але в загальному плані

можна вже сказати, що цей Майдан був практично позбавленим карнавально-святкових рис мілленаристської утопії та у багатьох своїх характеристиках виявився близьким до революційно-романтичної національної Утопії. В цьому контексті ця утопія нагадує утопію 20-х років, однак позбавленої рис «комуністичного месіанізму». Якою виявиться мовна політика після перемоги Революції 2014 року і в яку «інституційну рамку» вона буде вписуватися, покаже час).

Висновки. Узагальнюючи, формуємо основні тематичні та проблемні блоки, в рамках яких вирішувалася проблема, яка стала ключовою для нашого дослідження – проблема відносин між Мовою та Владою. Саме характер цих відносин обумовлює і мовну ситуацію, і мовну політику, і сценарії міжмовних відносин та реальний характер міжмовної комунікації.

Виявлено «сміхову» та «карнавальну» природу «Майдану-2004», яка споріднює цей період із Запорізькою Січчю. В рамках мілленаристської есхатології Майдану українська мова була персоніфікована як «Мова Добра та Справедливості» або «мова європейська», а російська мова позиціонувалася як Мова авторитарної Москви. Елементи цієї Утопії наявні і у феномені «Майдана-2013-2014», хоча в ній менше мілленарної міфології та більше елементів прагматики цивілізаційного вибору між «Європою» та «Росією».

ЛІТЕРАТУРА

- Бахтин, 1990* – Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – 2-е изд. М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.
- Грабович, 1991* – Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – Пер. з англ. – К. : Рад. письменник, 1991. – 214с.
- Жижек, 1999* – Жижек С. Возвышенный объект идеологии / С. Жижек. – М. : Худож. Журнал, 1999. – 456 с.
- Кормер, 1997* – Кормер В. Двойное сознание интеллигенции и псевдокультура / В. Кормер. – М. : Изд. Дом «Время», 1997. – 287 с.
- Попов, 2005* – Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / [відп. ред. Б.В. Попов]. — К. : Укр. центр духовної культури, 2005. – 328 с.
- Попович, 1999* – Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К. : «АртЕк», 1999. – 728 с.

REFERENCES

- Baxtin, 1990* – Baxtin M. Tvorchestvo Fransua Rable y narodnaya kultura srednevekovaya y Renessansa / M.Baxtin. – 2-e yzd. M. : Xudozh. lit., 1990. – 543 s.
- Grabovych, 1991* – Grabovych G. Shevchenko yak mifotvorecz: Semantyka symboliv u tvorchosti poeta / G.Grabovych. – Per. z angl. – K. : Rad. pysmennyk, 1991. – 214s.
- Zhyzhek, 1999* – Zhyzhek S. Vozvshennj objekt ydeology / S.Zhyzhek. – M. : Xudozh. Zhurnal, 1999. – 456 s.
- Kormer, 1997* – Kormer V. Dvojnnoe soznanye yntellygencyy u psevdokultura / V.Kormer. – M. : Yzd. Dom «Vremya», 1997. – 287 s.
- Popov, 2005* – Nacionalna ideya i socialni transformaciyi v Ukraini / [vidp. red. B.V. Popov]. - K. : Ukr.. centr duxovnoyi kultury, 2005. – 328 s.
- Popovych, 1999* – Popovych M.V. Narys istoriyi kultury Ukrainy / M.V. Popovych. – K. : «Arttek», 1999. – 728 s.